

گاز طبیعی؛ فرصت‌ها و چالش‌های ایران از منظر ژئوپلیتیک

زهرا پیشگاهی‌فرد: دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
بهادر غلامی: دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران*
حسین خالدی: کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
مهدی نیک سرشت: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، ایلام، ایران

وصول: ۱۳۹۰/۱۰/۳۰ پذیرش: ۱۳۹۱/۸/۲۲، صص ۲۵۲-۲۲۹

چکیده

با افزایش مصرف گاز طبیعی و رشد تقاضا برای آن به علت سازگاری با محیط زیست و آلودگی کمتر هوا، اهمیت کشورهای دارنده آن افزون گشته است. در این بین ایران با دارا بودن نزدیک به ۱۸ درصد از کل ذخایر گاز جهان دومین دارنده این منبع مهم انرژی به شمار می‌رود. ایران در راستای بهره‌برداری از منابع غنی گاز طبیعی خود با چالش‌ها و فرصتهایی روبروست. این مقاله براساس روش تحلیلی و توصیفی و با استفاده از شیوه مطالعه کتابخانه‌ای به دنبال پاسخگویی به این سؤال می‌باشد که چه چالش‌ها و فرصتهایی برای ایران از منظر ژئوپلیتیک در بخش گاز طبیعی وجود دارد؟ نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد که چالش‌های عمده ایران در بخش گاز طبیعی، مصرف بیش از حد گاز، وجود میدان‌های گازی مشترک، تحریم‌ها و اقدامات آمریکا و کشورهای غربی و حجم عظیم گازهای سوزانده شده هستند و فرصت‌های ایران در این زمینه، توسعه اقتصادی، به دست آوردن بازارهای عمده وارد کننده گاز جهان، افزایش امنیت، توسعه مناطق محروم، کاهش واردات بنزین و افزایش بازیافت و تولید نفت می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: گاز طبیعی - فرصت - چالش - میدان‌های گازی مشترک - مصرف

۱- مقدمه

دارنده آن؛ منبع اصلی درآمد محسوب می‌شود. گاز طبیعی؛ تمیزترین سوخت فسیلی است زیرا نه تنها با سوختن آن منواکسید کربن تولید نمی‌شود بلکه ماحصل سوخت آن غالباً آب و مقدار ناچیزی دی اکسید کربن است. لذا می‌توان از آن به سوخت برتر، ایمن و سالم در محیط‌های خانگی، تجاری، صنعتی و اداری دارای فضاهای بسته و محدود استفاده کرد. (قدیانی و کرباسی، ۱۳۸۸: ۳) رابرت بریس سردبیر

انرژی از ملزومات اساسی توسعه در جهان به شمار می‌رود به گونه‌ای که عدم تأمین تقاضای آن باعث بحران در جهان خواهد شد. نگاهی به تاریخ جهان به خصوص در چند قرن اخیر به خوبی نشان می‌دهد که انرژی چگونه در روند تحولات سیاسی و اقتصادی تأثیرگذار بوده است. انرژی برای کشورهای پیشرفته صنعتی جهان به عنوان عامل حرکت چرخ‌های تولید و اقتصاد مطرح است و برای اکثر کشورهای عمده

مجله تریبون انرژی^۱ می‌گوید: زغال سنگ انرژی برتر در قرن نوزده بوده است، نفت انرژی مسلط در قرن بیست و گاز طبیعی انرژی برتر در قرن بیست و یکم می‌باشد. (banks, 2007: 1) در این بین با افزایش اهمیت گاز طبیعی در جهان اهمیت ژئوپلیتیکی ایران نیز افزایش می‌یابد چرا که ایران با دارا بودن حدود ۱۸ درصد از کل ذخایر گاز جهان دومین دارنده مهم گاز جهان بعد از روسیه می‌باشد. بنابراین نقش مهمی را در تأمین گاز مورد نیاز جهان می‌تواند ایفا کند. گاز طبیعی با توجه به اینکه بالاترین نقش‌پذیری سیاسی را در بین سوخت‌های فسیلی دارا می‌باشد؛ می‌تواند باعث ارتقاء منزلت ژئوپلیتیکی ایران گردیده و توسعه اقتصادی ایران را شتاب بخشد. اما با وجود مزایای متنوع گاز طبیعی و برخورداری ایران از منابع عظیم این انرژی و همچنین موقعیت مناسب جغرافیایی ایران در بین بازارهای عمده مصرف گاز طبیعی، ایران به علت چالش‌های موجود موفق به استفاده از فرصت‌های موجود در بخش گاز طبیعی نشده است. بنابراین با توجه به اهمیت بیش از حد این انرژی در ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی و .. در این پژوهش با دیدی تحلیلی - توصیفی به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های ایران در بخش گاز طبیعی از منظر ژئوپلیتیک می‌پردازیم.

۲- مبانی نظری

۲-۱- ژئوپلیتیک

واژه ژئوپلیتیک در اوایل قرن بیستم توسط رودلف کیلن ابداع شد. وی تحت تأثیر تفکرات فردریک راتزل قرار داشت. ژئوپلیتیک با اشاره به سیاست بین-

الملل به بررسی جغرافیا، تاریخ و علوم اجتماعی می‌پردازد. به عبارت دیگر این شاخه، اهمیت استراتژیک و سیاسی جغرافیا را مورد بررسی قرار می‌دهد. در این زمینه جغرافیا بر حسب موقعیت و اندازه مکان و نیز منابع آن تعریف می‌شود. (پیشگاهی‌فرد، ۱۳۸۶: ۴۲۷) در این مقاله بر پدیده عدم توزیع متعادل منابع به لحاظ جغرافیایی از بُعد تولید و مصرف تأکید می‌شود. دو رویکرد طبیعی بشر برای رفع چنین معضلی اتکا به زور و نظامی‌گری (برخورد زورمدارانه) و اقدام به بسط تجارت (برخورد مسالمت‌آمیز جویانه) بوده است. (احمدوند و دیل، ۱۳۸۷: ۵) از جمله عوامل مؤثر بر ژئوپلیتیک، موقعیت جغرافیایی یک کشور، موقعیت دریایی، توپوگرافی (اعم از ناهمواریها، مرزها، شبکه آبها)، فضا، تقسیمات آن و شکل هندسی کشور به عنوان عوامل ثابت می‌باشند و جمعیت، منابع طبیعی و نهادهای سیاسی و اجتماعی به عنوان عوامل متغیر هستند. (همان: ۶)

۲-۲- ژئواکونومی و ژئوپلیتیک گاز طبیعی

ژئواکونومی از ترکیب سه عنصر جغرافیا، قدرت و اقتصاد شکل گرفته و به نظر می‌رسد سیاست که عامل مهمی در ژئوپلیتیک بوده، جای خود را به اقتصاد داده است. اما این موضوع به این معنا نیست که ژئواکونومی چیزی غیر از ژئوپلیتیک و یا در برابر ژئوپلیتیک است، بلکه ژئواکونومی جزئی از ژئوپلیتیک و یکی از اندیشه‌های ژئوپلیتیک در عصر حاضر می‌باشد. (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۶۲-۶۰) در تحلیل‌های ژئوپلیتیکی کلاسیک، تسلط بر مهمترین منابع طبیعی؛ تسلط بر جهان شمرده می‌شد و در عصر حاضر بیانگر این موضوع؛ خطوط انتقال انرژی است که می‌تواند مسیرهای مختلفی داشته باشد. ساخت خط لوله برای

^۱ - Energy Tribune

زمین به شمار می‌رود. (Chaudhary, 2000: 24). از دیگر دلایل اهمیت گاز طبیعی که به پادشاه سوخت‌های فسیلی مشهور است، می‌توان به ارزش کالری بسیار زیاد آن اشاره کرد. (Cunningham, 2010: 2) در دهه ۱۹۳۰ زمانی که تکنولوژی ایجاد خطوط لوله طولانی و کم‌هزینه بوجود آمد، گاز طبیعی به عنوان منبعی که در سطح ملی و در حدود وسیعی قابل عرضه بود، به رقابت با نفت پرداخت. (صلاحی اصفهانی و مرصوص، ۱۳۸۲، ۱۸۱) از آن زمان به بعد اهمیت گاز طبیعی به عنوان یک منبع انرژی دائماً در حال افزایش است. روشن‌ترین دلیل افزایش اهمیت این انرژی و ورود آن به بازار رقابت با دیگر منابع انرژی آماری است که از وابستگی روز افزون بخش صنعتی جهان به گاز طبیعی حکایت دارد. (میرزاد و یوسفی، ۱۳۸۷: ۱) بیشتر گاز طبیعی جهان در بخش صنعت مورد استفاده قرار می‌گیرد، بطوریکه در سال ۲۰۰۴ بخش صنعت با ۴۴ درصد بیشترین مصرف گاز طبیعی را در جهان دارا بوده است (International Energy outlook, 2007: 39). روند رو به رشد مصرف گاز و اهمیت یافتن آن در میان جامعه‌های مختلف در طول چند دهه اخیر به همراه رشد روزافزون صنایع در دنیا، بویژه در کشورهای صنعتی و نیاز شدید به انرژی و اجرای طرح‌های بزرگ منطقه‌ای و بین‌المللی از طرف کشورهای توسعه یافته برای بهره‌گیری هرچه بیشتر از آن، گاز را به عنوان یکی از متغیرهای مهم در صحنه سیاست بین‌الملل درآورده است. پراکندگی گاز طبیعی در جهان، هزینه کم استخراج، رشد جمعیت، آلودگی کمتر، قیمت مناسب، عمر زیادتر نسبت به ذخایر نفت و... از جمله ویژگی‌های این انرژی است که جهان صنعتی درصدد

کشور ترانزیت کننده، دارای فواید اقتصادی و سیاسی فراوانی از قبیل درآمد ارزی ناشی از حق ترانزیت، دسترسی به نفت و گاز برای نیازهای داخلی، تأمین امنیت انرژی داخلی، سرمایه‌گذاری خارجی، ایجاد اشتغال و دستیابی به ابزار نفوذ بر جریان انرژی می‌باشد. (Bahgat, 1999: 197-208) پس از پایان جنگ سرد، کشورهای قدرتمند سعی می‌کنند به مناطق حساس جهان به جای توجهات سیاسی، نظامی؛ نگرشی سیاسی-اقتصادی داشته باشند. به همین دلیل در حال حاضر یکی از اهداف مهم قدرتهای بزرگ دستیابی و تسلط بر منابع انرژی است. می‌توان گفت که از دو دهه پیش تاکنون، گفتمان ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی آرام آرام به سوی مفاهیم ژئواکونومیک به‌ویژه مفاهیم مرتبط با انرژی و سوخت‌های فسیلی کشیده شده است. در این راستا، ژئوپلیتیک انرژی از دو دیدگاه مورد توجه بوده است؛ نخست پیامدهای فراوان زیست محیطی این سوختها و دوم بازار انرژی. در این میان گاز طبیعی و گاز مایع، به اعتبار نقش کمتری که در آلوده‌سازی دارند بیش از پیش در کانون توجه سیاست انرژی اتحادیه اروپا و خاور دور قرار دارد. در این میان صادرکنندگان بزرگ گاز نیز برای دستیابی به بازارهای امن و پایدار، غنی و کم‌هزینه، رقابتی فشرده دارند. زیرا برخلاف بازار نفت خام، به دلیل پراکنش جغرافیایی گسترده‌تر و نیز رشد روز افزون تولید، رقابت میان صادرکنندگان به شدت در جریان است. (کریمی‌پور، ۱۳۸۹: ۸)

اهمیت زیست محیطی گاز طبیعی به دلیل تولید کمتر دی اکسید کربن در مقایسه با دیگر سوخت‌های فسیلی است و این تأثیر زیادی در گرم شدن کره زمین دارد، چرا که دی اکسید کربن منبع اصلی گرم شدن

نمونه آنطوریکه مطرح شده است، برتری گاز طبیعی نسبت به نفت، اساساً موازنه قدرت را از خاورمیانه به سمت روسیه تغییر خواهد داد. (بلاکسل، ۱۳۸۹: ۲۱۰)

۳- روش تحقیق

این تحقیق در پی ارزیابی فرضیات زیر می‌باشد:
الف) ایران در بخش گاز طبیعی دارای چالش‌های عمده‌ای چون مصرف بیش از حد گاز طبیعی، تحریم‌های اقتصادی غرب علیه ایران، میادین گازی مشترک و گازهای سوزانده شده می‌باشد.

ب) توسعه اقتصادی، بدست آوردن بازارهای گاز جهانی، افزایش امنیت و قدرت، توسعه مناطق محروم و کاهش وابستگی به بنزین وارداتی از فرصت‌های ایران در بخش گاز طبیعی می‌باشد.

ج) چالش‌های ایران در بخش گاز طبیعی به صورت بالفعل می‌باشند ولی اکثر فرصت‌های ایران در این بخش بالقوه هستند.

برای ارزیابی فرضیه‌های پژوهش از روش تحلیلی، توصیفی و مقایسه‌ای استفاده شده است. با روش کتابخانه‌ای اطلاعات و داده‌های مورد نیاز گردآوری شده است و در این راستا از معتبرترین منابع آماری استفاده کرده‌ایم.

۴- محیط شناسی تحقیق

۴-۱- ذخایر گاز طبیعی ایران

ایران از نظر ذخایر گاز بسیار غنی است و با دارا بودن ۲۹/۶ تریلیون متر مکعب ذخایر قابل استحصال گاز، دومین دارنده بزرگ گاز جهان به شمار می‌رود.

جانشین کردن آن به جای نفت است. پیش‌بینی می‌شود تقاضای جهان برای گاز طبیعی تا سال ۲۰۳۰ به ۴/۷ میلیارد متر مکعب در روز برسد که بیانگر رشد سالانه‌ی دو درصد در تقاضای گاز طبیعی است که بیش از رشد تقاضای دیگر منابع انرژی مانند نفت، زغال سنگ، انرژی هسته‌ای و... می‌باشد. (خلیلی-عراقی، ۱۳۸۷: ۲۴) در نتیجه گاز طبیعی بسرعت دارد اهمیت ژئوپلیتیکی کسب می‌کند و از یک سوخت مصرفی حاشیه‌ای در بازارهای منطقه‌ای به سوختی که در فواصل زیادی انتقال داده می‌شود و در بخش‌های مختلف اقتصادی مصرف می‌شود رشد کرده است. (Hartly & Kenneth, 2005:5) گاز طبیعی، یکی از منابع اصلی قدرت سیاسی و اقتصادی کشورهای دارنده آن به شمار می‌رود این کشورها می‌توانند با بهره‌گیری مناسب و بهینه از منابع گاز خود وابستگی‌های گوناگون خود را به دنیای خارج بخصوص کشورهای توسعه یافته غرب کاهش دهند و در مقابل از این منبع جهت توسعه همه جانبه کشور خود استفاده کنند. از طرف دیگر با اهمیت یافتن گاز طبیعی در بازار جهانی انرژی، نقش کشورهای مهم دارنده این انرژی در جهان سیاست و اقتصاد افزایش یافته است. در سراسر گیتی هم در کشورهای توسعه یافته و هم در حال توسعه برای انرژی تقاضای سیری ناپذیر و آشکاری وجود دارد. ژئوپلیتیک مبتنی بر منابع طبیعی همچنان ناپایدار و بی ثبات است. تغییر در تعادل ذخایر انرژی جهان همچنانکه در میانه قرن بیستم از ذغال سنگ به نفت تبدیل شد می‌تواند، قطعاً محاسبات ژئوپلیتیکی را دگرگون سازد. به عنوان

جدول شماره ۱- میزان ذخایر گاز طبیعی ایران ۲۰۱۰-۱۹۸۵ (برحسب تریلیون متر مکعب)

سال	۱۹۸۵	۱۹۹۵	۲۰۰۰	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۹	۲۰۱۰
ایران	۱۳/۹۷	۱۹/۳۵۰	۲۶/۶	۲۷/۵۷	۲۷/۵۷	۲۷/۵۸	۲۸/۱۳	۲۸/۱۳	۲۹/۶۱	۲۹/۶

منبع: BP Statistical Review of world Energy, 2011: 21

جهان می‌باشد و حدود یک پنجم از ذخایر گاز دنیا در این میدان قرار دارد. تخمین زده می‌شود که پارس جنوبی دارای ذخایری معادل ۴۵۰ تریلیون فوت مکعب می‌باشد که حدود ۴۷ درصد از ذخایر گاز ایران می‌باشد. (۴: country analysis briefs of Iran, 2010) از دیگر میادین گازی مهم کشور، میدان آرش (الدوره) است که در بین سه کشور ایران، کویت و عربستان قرار دارد. عربستان و کویت در جولای سال ۲۰۰۰ به توافق رسیدند که این میدان را بطور مساوی بین خود تقسیم کنند اما تاکنون در این زمینه با ایران به توافق نرسیده‌اند. برطبق گزارش شرکت آرامکو این میدان بین ۳۵ تا ۶۰ تریلیون فوت مکعب گاز در خود جای داده است. (Profile Energy of Saudi Arabia, 2008:12)

مهمترین میادین گازی غیر همراه ایران عبارتند از: پارس جنوبی (۱۴/۲-۸ تریلیون متر مکعب) - پارس شمالی (۱/۴ تریلیون متر مکعب) - کنگان (۰/۸۲ تریلیون متر مکعب) - نار (۰/۳۷ تریلیون متر مکعب) و کنگیران با ۰/۳۱ تریلیون متر مکعب ذخایر گاز. از کل ذخایر گاز ایران ۹/۲۴ تریلیون متر مکعب واقع در خشکی بوده و ۱۸/۹۳ تریلیون متر مکعب نیز در مناطق دریایی واقع شده‌اند (Bahamannia, 2006:12-13). بدین ترتیب سهم مناطق خشکی از ذخایر گاز ایران ۳۲/۸ درصد و مناطق دریایی ۶۷/۲ درصد می‌باشد. علاوه بر این بیشتر میادین گاز طبیعی ایران با کشورهای همسایه مشترک می‌باشند که قسمت اعظم آنها در خلیج فارس واقع شده‌اند. میدان گازی پارس جنوبی که بر روی خط مرزی مشترک ایران و قطر قرار دارد بزرگترین میدان گازی مستقل

جدول شماره ۲ میادین مشترک گاز طبیعی با کشورهای همسایه

منطقه	نام میدان	کشور همسایه	وضعیت
خشکی	گنبدلی شرقی	ترکمنستان	در حال تولید
خشکی	گنبدلی غربی	ترکمنستان	در حال تولید
دریایی	سلمان (سازند گازی خوف)	ابوظبی	در حال تولید
دریایی	مبارک سازند گازی یاماما	شارجه	در حال تولید
دریایی	پارس جنوبی	قطر	در حال تولید
دریایی	آرش (لایه فهلپان)	کویت	توسعه نیافته غیر تولیدی
دریایی	فارسی (فرزاد ب)	عربستان	توسعه نیافته غیر تولیدی
دریایی	هنگام	عمان	توسعه نیافته غیر تولیدی
دریایی	رشادت سازند خوف	قطر	توسعه نیافته غیر تولیدی

منبع: ترازنامه انرژی کشور، ۱۳۸۹: ۱۰۸

۴-۲- تولید گاز طبیعی ایران

حدود ۱۴ درصد در سال ۲۰۱۴ میلادی به ۱۵۰۹ میلیون مترمکعب در روز و در سال ۲۰۲۴ به ۱۸۰۲ میلیون مترمکعب در روز خواهد رسید. بخش عمده‌ای از این افزایش (حدود ۵۰ درصد تولید گاز در سال ۲۰۱۴) از میدان گازی پارس جنوبی تأمین خواهد شد. (رحیمی، ۱۳۸۶: ۲۰۳) براساس پیش‌بینی صورت گرفته میزان تولید گاز ایران در سال ۲۰۳۰ به ۷/۶ درصد از کل تولید گاز جهان خواهد رسید. (Jafe and David, 2004: 4)

ایران به رغم برخورداری از دومین ذخایر عظیم گاز در جهان، میزان تولید کمی نسبت به ذخایر خود دارد. میزان تولید گاز ایران در پایان سال ۲۰۱۰ برابر با ۱۳۸/۵ میلیارد متر مکعب بوده است که حدود ۴/۴ درصد از کل تولید گاز جهان می‌باشد و از این لحاظ چهارمین تولید کننده بزرگ گاز جهان به شمار می‌رود. طبق برنامه توسعه ایران، روند تولید گاز طبیعی، در ۱۰ سال آینده، با شدت بیشتری ادامه خواهد یافت. بطوریکه، تولید گاز طبیعی، با نرخ رشد متوسط سالانه

جدول شماره ۳ میزان تولید گاز طبیعی ایران ۲۰۱۰-۲۰۰۰ (بر حسب میلیارد متر مکعب)

کشور	۲۰۱۰	۲۰۰۹	۲۰۰۸	۲۰۰۷	۲۰۰۶	۲۰۰۵	۲۰۰۴	۲۰۰۳	۲۰۰۲	۲۰۰۰
ایران	۱۳۸/۵	۱۳۱/۲	۱۱۶/۳	۱۱۱/۹	۱۰۵	۱۰۰/۹	۹۱/۸	۸۱/۵	۷۵	۶۰/۲

منبع: BP Statistical Review of world Energy, 2011: 23

۵- تحلیل یافته

میزان مصرف گاز طبیعی در ایران از ۲۶/۶ میلیارد متر مکعب در سال ۱۹۹۳ به ۱۳۶/۹ میلیارد متر مکعب در سال ۲۰۱۰ رسیده که در فاصله ۱۶ سال میزان مصرف گاز ایران بیش از ۵ برابر گردیده است. ایران با ۴/۵ درصد کل مصرف گاز جهان، سومین مصرف کننده بزرگ گاز جهان می‌باشد.

در این بخش به بررسی و تجزیه و تحلیل عمده‌ترین چالش‌ها و فرصت‌های ایران در بخش گاز طبیعی خواهیم پرداخت:

۵-۱- چالش‌های ایران در بخش گاز طبیعی

۵-۱-۱- مصرف بیش از حد گاز طبیعی

جدول شماره ۴ میزان تولید، مصرف و اضافه تولید گاز ایران ۲۰۱۰-۱۹۹۷ (بر حسب میلیارد مترمکعب)

سال	۱۹۹۷	۲۰۰۰	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰
مصرف	۴۷/۱	۶۲/۹	۸۲/۹	۹۳/۴	۱۰۲/۴	۱۰۵/۱	۱۱۳	۱۱۷/۶	۱۳۱/۷	۱۳۶/۹
تولید	۴۷	۶۰/۲	۸۱/۵	۹۱/۸	۱۰۰/۹	۱۰۵	۱۱۱/۹	۱۱۶/۳	۱۳۱/۲	۱۳۸/۵
اضافه تولید	-۰/۱	-۲/۷	-۱/۴	-۱/۶	-۱/۵	-۰/۱	-۱/۱	-۱/۳	-۰/۵	۱/۶

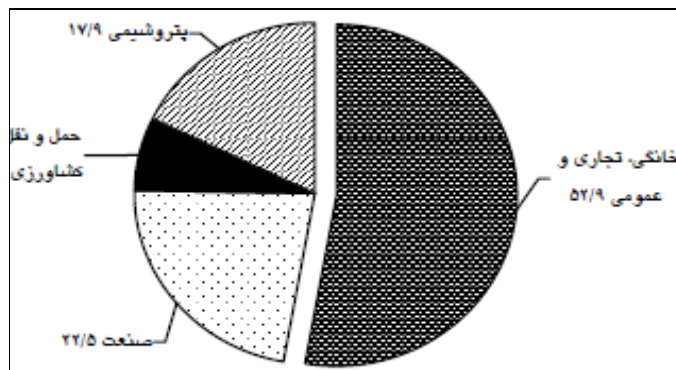
منبع: BP Statistical Review of world Energy, 2011: 23-26

مصرف گاز آمریکای جنوبی و مرکزی (۱۳۴/۷ میلیارد متر مکعب) می‌باشد. بیشتر گاز تولیدی کشور برخلاف کشورهای توسعه یافته و صنعتی در بخش مسکونی مصرف می‌شود زیرا قیمت گاز در ایران در

براساس جدول (۴) در بیشتر سال‌های گذشته اضافه تولید ایران منفی بوده است. میزان مصرف گاز ایران آنقدر بالا می‌باشد که بیشتر از کل مصرف گاز قاره آفریقا (۹۴/۹ میلیارد متر مکعب) و نزدیک به کل

مقایسه با دیگر کشورها پایین می‌باشد. قیمت متوسط گاز داخلی ایران طی سال‌های ۲۰۰۵-۱۹۹۷ حدود ۰/۶۶ سنت برای هر هزار متر مکعب بوده است که در مقایسه با قیمت گاز مصرفی جهان (۹ سنت) بسیار پایین می‌باشد. (Bahmannia, 2006: 24)

مقایسه با دیگر کشورها پایین می‌باشد. قیمت متوسط گاز داخلی ایران طی سال‌های ۲۰۰۵-۱۹۹۷ حدود ۰/۶۶ سنت برای هر هزار متر مکعب بوده است که در

نمودار ۱- ترکیب مصرف نهایی گاز طبیعی کشور در سال ۱۳۸۹ (درصد)

منبع: ترازنامه انرژی کشور، ۱۳۹۰: ۱۳۰

پیش‌بینی می‌شود مصرف گاز طبیعی در ایران برای دهه آینده سالانه ۷ درصد رشد داشته باشد. مصرف بیش از حد گاز در ایران موجب شده که امکان حضور پر رنگ ایران در بازار گاز جهان فراهم نشود و حتی جهت تأمین گاز مورد نیاز خود به واردات گاز از کشورهای همسایه خود بپردازد.

پیش‌بینی می‌شود مصرف گاز طبیعی در ایران برای دهه آینده سالانه ۷ درصد رشد داشته باشد. مصرف بیش از حد گاز در ایران موجب شده که امکان

جدول شماره ۶ میزان واردات گاز طبیعی ایران طی سالهای ۸۹-۸۳ (میلیارد متر مکعب)

شرح/سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹
واردات	۵/۸۵۶	۵/۱۷۲	۵/۲۶۳	۵/۱۶۹	۷/۰۶۷	۵/۷۸۸	۸/۹۹۷

منبع: ترازنامه انرژی کشور، ۱۳۹۰: ۱۲۳

همانطور که جدول شماره ۶ نشان می‌دهد در بیشتر سال‌های اخیر میزان واردات گاز ایران بیش از صادرات آن بوده است. مصرف گاز ایران باعث شده که نه تنها گاز تولیدی کشور توانایی تأمین تقاضای داخلی را نداشته باشد، بلکه ایران مجبور به واردات گاز بگردد. بنابراین ایران با دارا بودن ذخایر عظیم گاز، با واردات گاز از ترکمنستان در وضعیت فرودست نسبت به این کشور قرار دارد. ترکمنستان نیز از این موقعیت استفاده کرده و در سال‌های گذشته به افزایش قیمت گاز طبیعی و قطع گاز صادراتی خود به ایران مبادرت کرده است. در ژانویه ۲۰۰۸ ترکمنستان صادرات گاز خود را به ایران جهت افزایش قیمت آن متوقف کرد. (Duncan, 2009: 8)

بنابراین مصرف بیش از حد گاز یکی از چالش‌های اساسی برای ایران به شمار می‌رود چرا که امکان صادرات گاز را به کشور نمی‌دهد و کل گاز تولیدی کشور صرف تأمین تقاضای داخلی می‌شود. این میزان مصرف گاز عملی شدن قراردادهای صادرات گاز ایران را غیر ممکن می‌کند و باعث شده که ایران در بین ۱۰ کشور بزرگ صادر کننده گاز جهان قرار نگیرد.

به ایران مبادرت کرده است. در ژانویه ۲۰۰۸ ترکمنستان صادرات گاز خود را به ایران جهت افزایش قیمت آن متوقف کرد. (Duncan, 2009: 8)

بنابراین مصرف بیش از حد گاز یکی از چالش‌های اساسی برای ایران به شمار می‌رود چرا که امکان صادرات گاز را به کشور نمی‌دهد و کل گاز تولیدی کشور صرف تأمین تقاضای داخلی می‌شود. این میزان مصرف گاز عملی شدن قراردادهای صادرات گاز ایران را غیر ممکن می‌کند و باعث شده که ایران در بین ۱۰ کشور بزرگ صادر کننده گاز جهان قرار نگیرد.

جدول شماره ۷: ده کشور بزرگ صادر کننده گاز جهان در سال ۲۰۰۹

نام کشور	ذخایر (تریلیون متر مکعب)	تولید (میلیارد متر مکعب)	مصرف (میلیارد متر مکعب)	اضافه تولید (میلیارد متر مکعب)	میزان صادرات (میلیارد متر مکعب)
روسیه	۴۴/۸	۵۸۸/۹	۴۱۴/۱	۱۷۴/۸	۱۶۹
قطر	۲۵/۳	۱۱۶/۷	۲۰/۴	۹۶/۳	۱۰۱
نروژ	۲	۱۰۶/۴	۴/۱	۱۰۲/۳	۹۷
کانادا	۱/۷	۱۵۹/۸	۹۳/۸	۶۶	۷۲
الجزایر	۴/۵	۸۰/۴	۲۸/۹	۵۱/۵	۵۵
اندونزی	۳/۱	۸۲	۴۰/۳	۴۱/۷	۴۲
هلند	۱/۲	۷۰/۵	۴۳/۶	۲۶/۹	۳۴
مالزی	۲/۴	۶۶/۵	۳۵/۷	۳۰/۸	۲۵
ترکمنستان	۸	۴۲/۴	۲۲/۶	۱۹/۸	۲۴
نیجریه	۵/۳	۳۳/۶	----	-----	۲۴

منبع: BP Statistical Review of world Energy, 2011: 20-23- Key world Energy Statistical, 2011:13

طبق قانون داماتو (۱۹۹۵) شرکت‌هایی که سالانه بیش از ۲۰ میلیون دلار (در سال ۱۹۹۷ به ۴۰ میلیون دلار رسید) در بخش صنعت نفت و گاز ایران سرمایه‌گذاری کنند مورد تحریم قرار می‌گیرند. (cordesman, 169: 1999) از آن زمان به بعد میزان سرمایه‌گذاری خارجی در ایران در پروژه‌های نفت و گاز محدود شده است و شرکت‌های بزرگ نفتی و گاز از ترس تحریم‌های آمریکا اقدام به سرمایه‌گذاری در ایران نکرده‌اند، مگر تعداد محدودی با سرمایه‌گذاری کم که در سال‌های اخیر نیز بیشتر آنها انصراف داده‌اند. در زمان جرج بوش علاوه بر تمدید قانون تحریم ایران و لیبی برای یک دوره ۵ ساله، در مارس ۲۰۰۴ نیز طرح تحریم ایران برای یک سال دیگر تمدید شد و از آن پس هر ساله تحریم ایران تمدید می‌شود. (داداشی، ۱۳۸۶: ۶) گرچه تاکنون بیشترین تحریم‌ها در صنعت نفت و گاز به صورت یکجانبه توسط آمریکا اعمال شده است اما این اثرات روانی خود را بر جای گذاشته است، بطوریکه حتی بدون وضع تحریم‌های بین‌المللی

جدول شماره ۷ نشان می‌دهد که اکثر ۱۰ کشور بزرگ صادر کننده گاز جهان از میزان ذخایر خیلی پایینی در مقایسه با ایران برخوردار می‌باشند. از سوی دیگر این کشورها بیشترین مصرف گازشان در صنعت می‌باشد اما در ایران بخش صنعت بعد از بخش مسکن و تولید برق در رتبه سوم از لحاظ مصرف گاز قرار دارد.

۱-۲-۵- تحریم‌ها و مخالفت‌های آمریکا و کشورهای غربی

تحریم یک ابزار سیاست خارجی است و به معنی اقدام قاطع علیه کشور هدف است. (موسوی، ۱۳۸۴: ۲۰۶) بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، آمریکا و کشورهای غربی که نتوانستند همانند سابق بر انرژی و منابع ایران تسلط داشته باشند به مخالفت با ایران پرداخته و به هر طریقی سعی در نرسیدن ایران به اهداف مورد نظرش را داشته‌اند. یکی از مهمترین اقدامات آنها ایجاد تحریم‌های اقتصادی علیه ایران بوده است. (زهرانی، ۱۳۸۷: ۶)

صورت گرفته که چندین مسأله در این مورد وجود دارد، یکی ناپایداری و عدم ثبات در افغانستان و دیگری سئوالاتی در مورد میزان گاز موجود در ترکمنستان. (Kiernan, 2008: 2)

۵-۱-۳- میادین گازی مشترک

یکی دیگر از چالش‌های اساسی در بخش گاز طبیعی ایران، وجود میادین گازی مشترک می باشد. با توجه به اینکه بیش از نیمی از ذخایر گاز ایران در میادین گازی مشترک واقع شده است، این مسأله اهمیت بسیاری برای ایران دارد. چرا که وجود این میادین باعث به وجود آمدن رقابت شدیدی برای دسترسی هر چه سریعتر و بیشتر از این میادین شده و زمینه ساز ایجاد کشمکش‌ها و منازعات بین ایران و دیگر کشورهای صاحب این ذخایر مشترک شده است. در مواقعی که مخزن نفت و گاز در تقاطع مرزهای دو یا چند کشور یافت می‌شود، مسأله حاکمیت یا مالکیت بر آن و بهره‌برداری از آن مخزن مشترک حقوق پیچیده‌ی خود را پدید می‌آورد. این حقوق به گونه‌ای است که چنانچه هر یک از دو کشور ذیربط و ذینفع از داخل مرز اقدام به حفاری نمایند، می‌تواند بخشی از نفت یا گاز موجود در مخزن مشترک را استخراج کند. (کاشانی، ۱۳۸۷: ۲۵) نکته قابل توجه در مورد منابع مشترک، پدیده مهاجرت است به این معنا که طرفی که بیشتر از دیگری برداشت کند، سبب کاهش فشار گاز در منطقه خود می‌شود. در نتیجه گاز به سمت قسمتی که برداشت بیشتر است مهاجرت می‌کند که این امر برداشت آن را افزایش می‌دهد. عدم بهره‌برداری و توسعه به موقع میادین گازی مشترک از سوی ایران و برداشت زودتر و بیشتر دیگر کشورها از این میادین نه تنها از میزان ذخایر ایران کاسته است

علیه ایران، برخی از شرکت‌های غیر آمریکایی پیشاپیش از تحریم‌های ایالات متحده تبعیت می‌کنند. (زهرانی، ۱۳۸۷: ۱۹) تحریم‌های آمریکا باعث شده تا شرکت‌هایی مانند توتال و شل در اجرای پروژه‌های خود در ایران تأخیر کنند و حتی از این کار انصراف دهند و بانک‌های اروپایی از تأمین مالی توسعه استخراج نفت و گاز در ایران سر باز زنند. شرکت رویال داچ شل نیز به علت شرایط سیاسی موجود میان ایران و غرب خود را از توسعه یکی از فازهای پارس-جنوبی و ساخت یک ترمینال ال.ان.جی کنار کشید. (مه‌دیان و ترکاشوند، ۱۳۸۹: ۹۸) اقدامات آمریکا به اینجا ختم نمی‌شود و از هرگونه وسیله‌ای در جهت فشار علیه ایران استفاده می‌کنند. از جمله این اقدامات می‌توان به جلوگیری کردن از صادرات گاز ایران اشاره کرد. آمریکا مخالفت خود را با طرح انتقال گاز ایران به اروپا نشان داده است و در این راستا به کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز روی آورده است و سعی می‌کند تا از طریق آنها گاز مورد نیاز اروپا را تأمین کند. از طرف دیگر در مورد خط لوله صلح و انتقال گاز ایران با انجام گفتگو‌هایی در صدد جایگزین کردن خط لوله ترکمنستان-افغانستان-پاکستان-هندوستان می‌باشد. ایالات متحده آمریکا در تلاش است تا با جایگزین کردن یک خط لوله دیگر به جای خط لوله ایران-هند، گاز مورد نیاز هند را از جای دیگر تأمین کند. در این راستا یک توافقنامه با ترکمنستان، افغانستان، پاکستان و هند (تاپی)^۱ برای انتقال گاز به هند و پاکستان به امضاء رسانیده است. پیشنهاد خط لوله تاپی برای انتقال گاز به هند و پاکستان در حالی

6- TAPI

توان به کمبود سرمایه داخلی و تحریم‌های همه‌جانبه خارجی اشاره کرد.

ب) آرش

مشکلات ایران در مورد این میدان از مشخص نبودن خط مرزی در این منطقه پدید آمده است. به این دلیل این میدان محل اختلاف کشورهای ایران و کویت گشته است و هر کدام از این دو کشور سعی در بهره‌برداری و استخراج زودتر از این میدان را دارند ولی تاکنون هیچ کدام از آنها موفق به این کار نشدند. مطالعات اولیه ایران روی این میدان در سال ۲۰۰۰، واکنش شدید کویت را به دنبال داشت و به واسطه این اعتراض ایران فعالیت خود را متوقف کرد. اما در سال ۲۰۰۳ کویت خود به همراه عربستان انجام فعالیت‌ها را روی این میدان آغاز کردند که با واکنش متقابل ایران مواجه شد. وزیر انرژی کویت در سال ۲۰۰۳ تهدید کرد که اگر مشکل این میدان از طریق مذاکره حل نشود، کشور متبوعش این قضیه را به دادگاه بین‌المللی لاهه ارجاع خواهد داد. (تیشه‌یار، ۱۳۸۵، ۷۷) در سال‌های بعد از آن دو کشور کویت و ایران در صدد رفع اختلافات بر سر این میدان بر آمده‌اند، اما مذاکرات دو کشور به جایی نرسید و همچنان این میدان یکی از منابع اختلاف بین سه کشور ایران، کویت و عربستان سعودی می‌باشد که بر روابط سیاسی آنها تأثیر گذاشته است.

ج) سلمان

میدان گازی سلمان بین ایران و امارات متحده عربی قرار دارد و دارای ۱۸/۳۵ میلیون متر مکعب ذخایر گاز می‌باشد. (اسرافیلی‌دیزجی، ۱۳۸۸: ۲۱) امارات متحده عربی روزانه ۵۴۰ میلیون فوت مکعب از گاز این میدان را برداشت می‌کند. در حالیکه ایران تنها به

بلکه روزانه میلیون‌ها دلار به کشورمان ضرر می‌رساند. با توجه به اینکه بیش از نیمی از ذخایر گاز ایران در این میدان مشترک قرار دارد اگر ایران نتواند به برداشت برابر از آنها در مقایسه با دیگر کشورها دست بزند، می‌توانیم بگوییم که میزان ذخایر ایران خیلی کمتر از آن چیزی است که مطرح می‌باشد. از طرفی دیگر رقابت‌ها برای استخراج بیشتر از این میدان‌ها روز به روز در حال افزایش می‌باشد که این رقابت‌ها و عدم بهره‌برداری هم‌زمان ارتباطات سیاسی ایران را با کشورهای منطقه تحت تأثیر قرار می‌دهد و امنیت کشور به مخاطره خواهد افتاد.

مهمترین میدان‌های گازی مشترک مورد منازعه به شرح ذیل می‌باشند:

الف) پارس جنوبی

قطر قبل از ایران پی به ارزش عظیم این ثروت مشترک خود با ایران برده و از سال ۱۹۹۱ تاکنون شروع به بهره‌برداری از این میدان نموده است. (دهقانی، ۱۳۸۵: ۵) با کشف میدان پارس جنوبی توسط ایران، سیاست‌های قطر منجر به شدت گرفتن تنشها با ایران شد تا جایی که ایران اعلام کرد در صورت عدم برداشت منصفانه قطر از این میدان، به ابزارهای دیگر برای حل موضوع خواهد پرداخت. (پناهی‌نژاد، ۱۳۸۷: ۴۸) کشور قطر در حدود ۱۰ سال زودتر از ایران شروع به استفاده از گاز پارس جنوبی کرده است. در حال حاضر ادعا می‌شود که برداشت ایران با قطر برابر است اما حتی با فرض درست بودن این ادعا نیز، تساوی برداشت قادر به جبران عقب افتادگی ۱۰ ساله ایران در برداشت از این منبع نخواهد بود. (خلیلی عراقی و دیگران، ۱۳۸۷: ۴۳) از دلایل تأخیر ایران در بهره‌برداری از میدان پارس جنوبی می-

با توجه به اینکه سوزاندن گازهای همراه را می‌توان یک فاجعه در رابطه با منبع پایان‌پذیر گاز طبیعی دانست لازم است با بکارگیری روش‌های که در کشورهای دیگر عملی شده است از این فاجعه جلوگیری کرد. (خلیلی عراقی و دیگران، ۱۳۸۷: ۴۷)

۲-۵- فرصت‌های ایران در بخش گاز طبیعی

۲-۵-۱- توسعه اقتصادی

استفاده بهینه از انرژی در فرایند توسعه اقتصادی به عنوان یک هدف مهم مد نظر است. بین میزان توسعه اقتصادی در یک جامعه و کاربرد و استفاده از انرژی رابطه وجود دارد که با گذشت زمان تغییر و تحول می‌یابد. (حشمت‌زاده، ۱۳۸۴: ۳۴-۳۳) در واقع توسعه اقتصادی یکی از اهداف حکومت‌هاست و کاربرد انرژی رکن لازم برای حصول به توسعه می‌باشد. (همان: ۵۳) برای کشورهایی نظیر ایران منابع عظیم گاز در درجه نخست به عنوان سرمایه اولیه برای ایجاد زیر ساخت‌های اقتصادی مطرح است. این منابع به عنوان یک منبع ثروت تلقی می‌شود که روند توسعه ایران تسریع می‌بخشد. گاز در فرایند توسعه اقتصادی نقش محوری و اساسی به لحاظ تأمین مصرف سوخت داخلی انرژی مورد نیاز منابع در حال ایجاد و افزایش درآمد بازی می‌کند. گاز نقش محوری و اساسی در پی‌ریزی زیر ساخت‌های اقتصادی و شکل‌گیری ساختار اقتصادی جدید بازی می‌کند. (سلطانی، ۱۳۸۰: ۸۰۴-۸۰۷) گاز از یک طرف به عنوان تأمین کننده انرژی مورد نیاز کشور به حساب می‌آید بطوریکه نزدیک به ۶۰ درصد از مصرف انرژی کشور توسط گاز طبیعی تأمین می‌شود. از طرف دیگر به عنوان منبع انرژی صنایع می‌باشد و زمینه رشد و گسترش صنعت ایران را فراهم می‌آورد. گاز طبیعی

سوزاندن روزانه ۹۴ میلیون فوت مکعب گاز ارزشمند این میدان اکتفا می‌کند. برداشت یک طرفه از میدان سلمان، به وضعیتی منجر شده است که حتی اگر ایران همین امروز از میدان سلمان گاز برداشت کند، نخواهد توانست بیش از ۵۰ درصد ذخیره این میدان را تصاحب کند، در حالیکه مطالعات نشان می‌دهد حداقل ۷۰ درصد از ذخایر این میدان در بخش ایران قرار دارد. (ماهانامه اقتصاد ایران، ۱۳۸۶: ۵۱)

۲-۵-۱-۴- گازهای سوزانده شده

چالش دیگر مسئله سوزاندن گازهای همراه است که قدمت زیادی در ایران دارد و از همان آغاز شکل‌گیری صنعت نفت وجود داشته است و متأسفانه هنوز با گذشت این همه سال و پیشرفت‌های وسیعی که در فناوری‌های نفت و گاز به وجود آمده است، روزانه در حدود ۴۰ میلیون متر مکعب گاز سوزانده و به این ترتیب بخش هنگفتی از این ثروت ملی نابود می‌شود در حالی که با روش‌های گوناگون می‌توان آن را جمع‌آوری کرد. (همان: ۴۶) میزان گازهای سوزانده شده ایران از ۱۲۷۲۷ میلیون متر مکعب در سال ۱۳۷۵ به ۱۵۸۲۷ میلیون متر مکعب در سال ۱۳۸۴ و ۱۵۸۵۱ میلیون متر مکعب در سال ۱۳۸۵ رسیده است. (شرکت ملی نفت ایران) درحالی که می‌بایست از حجم گازهای سوزانده شده طی این مدت با پیشرفت تکنولوژی کاسته شود اما این مقدار نه تنها کاسته نشده بلکه بر میزان آن هر ساله افزوده می‌شود. کشور ایران هم اکنون در رتبه سوم جهان از لحاظ حجم گازهای سوزانده شده قرار دارد. سهم گازهای سوزانده شده از کل تولید گاز جهان بر اساس آمار سال ۲۰۰۵ حدود ۴ درصد بوده است که این رقم در کشور ما حدود ۸ درصد می‌باشد. (دخانی، ۱۳۸۸: ۳۱)

دست یافت. (میرزاد و یوسفی، ۱۳۸۷: ۱) گاز همچنین به عنوان خوراک کارخانجات با ارزش پتروشیمی به شمار می‌رود. با توجه به وجود ذخایر عظیم گاز در کشور برنامه توسعه صنعت پتروشیمی عمدتاً بر مبنای خوراک گاز طبیعی شکل گرفته است. (کوکبی، ۱۳۸۵: ۱۰۱) از طرف دیگر گاز طبیعی به عنوان یکی از منابع درآمد کشور به حساب می‌آید. درآمد حاصل از بکارگیری گاز می‌تواند جریان سرمایه‌گذاری‌های بلند مدت در بخش‌های مختلف اقتصادی را تسریع و تسهیل نماید و نیاز به سرمایه‌گذاری خارجی را که با تحریم‌ها روبرو شده برطرف نماید. هم‌اکنون ایران از راه صادرات گاز میزان قابل توجهی درآمد کسب می‌کند. ایران به کشورهای ترکیه، ارمنستان و ایالت خودمختار نخجوان آذربایجان گاز صادر می‌کند. میزان صادرات گاز ایران در سال ۱۳۸۹ برابر با ۸/۴۹۱ میلیارد متر مکعب بوده است.

همچنین عامل تسهیل‌کننده خدمات در بخش‌های تولیدی و غیر تولیدی به شمار می‌آید و یک عامل رفاهی در بخش مسکونی- تجاری و یک اهرم سیاسی در سطح اقتصاد کلان محسوب می‌شود. بطوریکه از آن به عنوان یک ابزار قدرت بهره گرفته می‌شود. امروزه نیز کشورهای جهان با تبدیل گاز به محصولات با ارزش افزوده بالاتر سود قابل توجهی کسب می‌کنند. اکثر کشورهای تولیدکننده و صادرکننده گاز همراه با تحولات بازار گاز طبیعی بر توسعه فناوری‌های تبدیل گاز به منظور فراهم کردن بستر لازم برای صادرات و ارزش افزوده بیشتر تأکید می‌کنند. می‌توان با بهره‌برداری صحیح از پتانسیل علمی کشور و سرمایه‌گذاری بر روی تحقیقات و دستیابی به فناوری‌های پیشرفته تبدیل گاز و ایجاد ارزش افزوده حاصل از آن ضمن صیانت از سرمایه‌های نهفته کشور و بهره‌برداری صحیح و اقتصادی از آنها به پیشرفت و توسعه کشور و ایجاد اشتغال برای جوانان مرز و بوم

جدول شماره ۸ میزان صادرات گاز طبیعی ایران طی سالهای ۸۹-۸۳ (میلیارد متر مکعب)

شرح/سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹
صادرات	۳/۵۰۰	۴/۷۳۵	۵/۷۲۷	۵/۶۲۱	۴/۷۱۴	۶/۷۸۵	۸/۴۹۱

منبع: ترازنامه انرژی کشور، ۱۳۹۰: ۱۲۳

هند، ژاپن، کره جنوبی، تایلند، فرانسه و چین منعقد نموده است. چنانچه قراردادهای ایران در زمینه صادرات گاز عملی گردند این انرژی محور توسعه ایران قرار می‌گیرد. از طرف دیگر با صدور گاز به این کشورها زمینه حضور و سرمایه‌گذاری آنها در کشور فراهم می‌شود و صنعت گاز در ایران توسعه می‌یابد. چنانکه هم‌اکنون کشورهایی همچون چین و عمان به سرمایه‌گذاری در بخش گاز ایران روی آورده‌اند. از

ایران همچنین قراردادهای زیادی را جهت صدور گاز خود از طریق خط لوله منعقد کرده است که از مهمترین آنها می‌توان به چین، اروپا، سوئیس، عمان، پاکستان، هندوستان، امارات متحده عربی، کویت، گرجستان، اوکراین و بحرین اشاره کرد. علاوه بر صادرات گاز از طریق خط لوله، ایران در آینده به یکی از صادرکنندگان ال.ان.جی تبدیل خواهد شد. در این زمینه نیز قراردادهایی را با کشورهای اسپانیا، مکزیک،

روسیه به اوکراین و افزایش قیمت این انرژی در سال‌های گذشته توسط روسیه، کشورهای اروپایی را به فکر تنوع بخشیدن به عرضه گاز طبیعی خود انداخته است. اروپایی‌ها به دنبال کشورهایی هستند که امنیت تقاضای گاز آنها را تأمین کند. لذا ایران از گزینه‌های مناسب جهت بدست آوردن بازار گاز اروپا می‌باشد. بازیگران اروپایی به دنبال جایگزین‌هایی هستند تا از منابع مختلف گاز استفاده کنند (ایران، پروژه نوباکو دریای خزر و ..) تا تنوع وارداتی گاز خود را بهبود بخشند (Hollins & others, 2006: 11). ایران قراردادهایی را جهت صادرات گاز به اروپا منعقد نموده است که مهمترین آن پروژه نوباکو می‌باشد. این پروژه ۲۰۵۰ مایل طول دارد که گاز ایران و دیگر کشورهای حوزه خزر از طریق ترکیه به اروپا صادر می‌کند. بهره‌برداری از این پروژه در سال ۲۰۱۰ با حذف ایران به علت تحریم اقتصادی آغاز گردید. میزان هزینه این طرح ۱۲/۲ میلیارد دلار می‌باشد که ظرفیت انتقال ۳ میلیارد فوت مکعب گاز در روز را دارد (country analysis briefs of Iran, 2009: 9). ایران در حال حاضر به علت تحریم‌های اقتصادی گازی به این لوله تزریق نمی‌کند.

طرفی یکی از مشکلات اصلی کشور ایران وابستگی به درآمدهای نفتی می‌باشد. صادرات گاز طبیعی راهی برای رهایی از این وابستگی می‌باشد.

۲-۲-۵- به دست آوردن بازارهای گاز جهان موقعیت استراتژیکی و چهار راهی و منابع عظیم گاز طبیعی به ایران این توانایی را می‌دهد که بازارهای عمده وارد کننده گاز جهان را در اختیار بگیرد. چرا که ایران در کانون وارد کنندگان عمده گاز جهان قرار دارد. سه منطقه آسیای شرقی و جنوبی، اروپا و آمریکای شمالی بزرگترین تقاضا کنندگان و وارد کنندگان گاز جهان به شمار می‌روند زیرا از میزان ذخایر خیلی کمی در مقایسه با مصرفشان برخوردارند. در این بین بازار گاز اروپا از همه مهمتر می‌باشد زیرا تولیدکنندگان عمده گاز در صدد دستیابی به بازارهای هستند که علاوه بر اینکه از میزان ذخایر خیلی کمی برخوردار باشند بلکه در فاصله کمی از آن کشورها قرار گرفته باشند و اروپا این شرایط را دارا می‌باشد. تخمین زده می‌شود تا سال ۲۰۲۰ اروپا تقریباً ۶۰۰ میلیارد متر مکعب گاز وارد کند که حداقل نیمی از این افزایش تقاضا، از روسیه تأمین خواهد شد (1) (weafer, 2009). در حال حاضر روسیه صادر کننده اصلی گاز به اروپا می‌باشد اما قطع صادرات گاز

نقشه شماره ۱: مسیر خط لوله نوباکو

جنوبی، هند و پاکستان از واردکنندگان عمده گاز در آسیا می‌باشند که ایران قراردادهایی را با آنها به امضاء رسانیده است. مهمترین طرح انتقال گاز در این منطقه خط لوله صلح می‌باشد که قرار است گاز ایران را به پاکستان و هندوستان صادر انتقال دهد. اما تا حالا این پروژه به دلیل اختلافات سیاسی بین هند و پاکستان عملی نگشته است. در خرداد ۱۳۸۹ ایران و پاکستان به توافق نهایی در زمینه صادرات گاز ایران به پاکستان رسیدند و قرار شده است که از سال ۲۰۱۴ روزانه ۲۱/۵ میلیون متر مکعب گاز به پاکستان برای مدت ۲۵ سال صادر شود.

از دیگر بازارهای جذاب و سودآور بازار آسیای شرقی و جنوبی می‌باشد. این کشورها از میزان ذخایر بسیار پایینی برخوردارند و برای تأمین گاز مصرفی خود به واردات گاز متکی هستند. بزرگترین واردکنندگان ال.ان.جی جهان یعنی ژاپن و کره جنوبی در این منطقه قرار دارند. تقاضا برای گاز طبیعی در آسیا بین سال‌های ۱۹۹۴ تا ۲۰۱۰ پیش‌بینی می‌شود که سالانه ۴/۹ درصد داشته باشد. در سال ۲۰۰۰ تقاضای واردات گاز در آسیای جنوبی ۸/۸ درصد بوده است که انتظار می‌رود در سال ۲۰۱۱ به ۵۴/۹ درصد برسد. (chaudnary, 2000: 21) کشورهای چین، ژاپن، کره

نقشه شماره ۲: مسیر خط لوله صلح

جهان مبدل می‌کند چرا که هژمونی انرژی توان و قدرت ایران را افزایش می‌دهد.

۵-۲-۳- افزایش امنیت

یکی دیگر از فرصت‌های ایران در بخش گاز طبیعی افزایش امنیت برای کشورمان می‌باشد. صادرات گاز و قراردادهای منعقد شده در زمینه گاز زمینه‌ساز افزایش روابط اقتصادی و در پی آن روابط سیاسی می‌باشد چرا که قراردادهای گازی بلند مدت می‌باشند و این خود بر روابط کشورها و نزدیکتر شدن هر چه بیشتر آنها در نتیجه نیاز متقابل کمک می‌کند. لذا ایران با توجه به قراردادهای که در این زمینه منعقد نموده می‌تواند امنیت ملی خود را افزایش دهد. گاز از طریق قراردادهای بلند مدت و خطوط لوله انتقال داده می‌شود و فروشندگان و خریداران متعهد به قراردادهای

ایران در ارتباط با طرح‌های صدور و دالان منطقه‌ای و بین‌المللی گاز طبیعی از شرایط ویژه برخوردار است که ناشی از حجم عظیم ذخایر، توان فنی و نیز موقعیت ژئواستراتژیک آن می‌باشد که به هر دو بازار آسیا و اروپا بطور یکسان دسترسی دارد. (خلیلی عراقی و دیگران، ۱۳۸۷: ۲۴) تصریح شده است ایران باید در سال ۱۴۰۴ سهمی ۸ تا ۱۰ درصدی از بازار تجارت گاز جهانی در دست داشته باشد. (ماهنامه اقتصاد ایران، ۱۳۸۶: ۴۴) بنابراین در صورت دسترسی به این بازارها توسعه اقتصادی و سیاسی ایران افزایش می‌یابد و می‌تواند در بخش تجارت بین‌الملل گاز نیز تغییرات عمده و مثبتی ایجاد کند. دستیابی به بازارهای جذاب آسیا و اروپا ایران را به یک قدرت تراز اول در

را در منطقه فراهم می‌کند. (ویسی، ۱۳۸۵: ۱۰۷-۱۰۵) ایران با بدست آوردن بازارهای آسیا و اروپا و انتقال گاز از طریق خطوط لوله به آنها می‌تواند امنیت خود را تضمین کند. در صورتی که این قراردادها عملی گردند این کشورها امنیت ایران را برابر با امنیت خود می‌دانند و با هرگونه اقدامی که سبب ناامنی ایران گردد به مخالفت بر می‌خیزند.

ترکیه از طریق مشارکت در اتصال مسیرهای انتقال انرژی منطقه خاورمیانه و خلیج فارس و تعیین خلیج اسکندرون به عنوان ترمینال این خطوط در واقع منافع و امنیت ملی تولید کنندگان و مصرف کنندگان انرژی جهان را با مزیت جغرافیایی خلیج اسکندرون پیوند زده است. از این رو ضمن تولید اشتغال و فرصت‌های سیاسی در روابط خود با صادر کنندگان انرژی به تقویت امنیت ملی خود در برابر تهاجم خارجی و تهدیدات بیرونی بویژه از سمت مدیترانه و دشمن سنتی آن، یونان می‌پردازد زیرا هر نوع تهدید این مکان به منزله به خطر افتادن منافع سایرین و در نتیجه مداخله دولت‌های دیگر اعم از تولید کننده و صادر کننده نفت بوده و نوعی اجماع بین‌المللی برای رفع تهدید و تقبل هزینه‌های تأمین امنیت به نفع ترکیه شکل می‌گیرد. (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۱۴۷) بنابراین گاز طبیعی در تأمین امنیت ایران می‌تواند نقش بسیار مهمی را ایفاء کند.

۵-۲-۴- کاهش واردات بنزین

مصرف بنزین در ایران بسیار زیاد می‌باشد و از این لحاظ ایران یکی از پر مصرف‌ترین کشورهای جهان به

خود هستند. (power, 2007: 2) اکثر قراردادهای ایران برای صادرات گاز بیش از ۲۰ سال مدت دارند که این قراردادها سبب تعمیق روابط حسنه بین ایران و کشورهای وارد کننده گاز می‌باشد و زمینه کاهش اختلافات و ایجاد روابط عمیق اقتصادی و سیاسی را فراهم می‌آورد. یکی از سیاست‌های اصولی ایران گسترش همکاری‌های منطقه‌ای و جهانی است و از این طریق به دنبال صلح و امنیت در منطقه است. در این راستا گسترش همکاری‌های منطقه‌ای در بخش انرژی و بخصوص گاز بسیار حائز اهمیت است. مبادلات گاز علاوه بر منافع امنیتی و سیاسی، منافع اقتصادی و فنی نیز دارد. (رجایی، ۱۳۸۶: ۱۱) از طرف دیگر انتقال بیشتر گاز از طریق خطوط لوله منافع مشترک برای کشورهایی که خطوط لوله از آنها عبور می‌کند را فراهم می‌آورد و همگرایی را در بین آنها افزایش و تنش‌های سیاسی را تحت شعاع قرار می‌دهد. خطوط لوله به دلیل ماهیت خود، نیازمند سرمایه اولیه بسیار سنگین بوده و وابستگی شدیدی به مقیاس اقتصادی آن دارند و پس از احداث نیز از درجه بسیار پایینی از انعطاف پذیری برخوردار است. از سویی دیگر احداث خطوط لوله بین مرزی، سبب گسترش همکاری‌ها و روابط اقتصادی میان کشورهای ذینفع و توسعه اقتصادی کشورهای مسیر خطوط لوله و همچنین ایجاد فرصت‌های جدید تجاری خواهد شد. (رام، ۱۳۸۶: ۱۰۱) احداث خط لوله زمینی گاز تعارضات و اختلافات سیاسی و ایدئولوژی را تحت شعاع قرار می‌دهد و زمینه حل و فصل تنش‌های دیرپا

صادرات روزانه ۴۵۰ هزار بشکه نفت مازاد به ایران می‌دهد که با قیمت ۶ دلار در هر بشکه می‌تواند بیش از ۹ میلیارد دلار در سال ثروت ایجاد کند. (ماهنامه ندای گاز، ۱۳۸۶: ۳۸) علاوه بر این استفاده از گاز طبیعی به جای بنزین یک فرصت برای ایران می‌باشد تا از فشار تحریم‌های صورت گرفته علیه خود بکاهد و از طرف دیگر از آلودگی مناطق پر جمعیت کشور چون تهران کاسته شود.

۵-۲-۵- توسعه مناطق محروم

یکی دیگر از فرصت‌های ایران در بخش گاز طبیعی؛ توسعه استان‌های محروم می‌باشد. قسمت اعظم ذخایر گاز کشور در حاشیه کشور و در استان‌های واقع شده که از لحاظ توسعه در وضعیت مناسبی قرار ندارند و جزء محروم‌ترین استان‌های کشور به شمار می‌روند. صنعت گاز طبیعی در این استان‌ها می‌تواند زمینه‌ساز توسعه همه‌جانبه این مناطق باشد. استان‌هایی همچون بوشهر، ایلام، خراسان شمالی و... از دارندگان عمده-گاز در کشور می‌باشند که در سال‌های اخیر پالایشگاه‌ها و کارخانه‌های زیادی در رابطه با بخش گاز طبیعی در آنها احداث شده است. با سرمایه‌گذاری در بخش گاز طبیعی این استان‌ها، می‌توان امیدوار بود که سطح توسعه آنها افزایش یابد و از میزان بیکاری در این استان‌ها کاسته شود. از طرف دیگر عدم توسعه این استان‌های دارای منابع عظیم گاز، باعث شده بود تا ساکنین آنها جهت اشتغال به استان‌های مرکزی کشور بخصوص تهران مهاجرت کنند و افزایش جمعیت این استان‌ها را در پی داشته باشند که با

شمار می‌رود. در سال ۲۰۰۴ مصرف بنزین در ایران به مرز ۱۶ میلیون گالن در روز رسید که ۴۳ درصد از این میزان از طریق واردات تأمین می‌شد. (ماهنامه ندای گاز، ۱۳۸۶: ۳۸) واردات بنزین بین شهریور ۸۳ تا شهریور ۸۴ به میزان ۲۲/۸۴ میلیون لیتر در روز و در بین شهریور ۱۳۸۴ تا اسفند ۱۳۸۵ به میزان ۲۷/۷۷ میلیون لیتر در روز رسیده است. (عملکرد وزارت نفت در دولت نهم، ۱۳۸۶: ۲۴) غرب وابستگی ایران را به واردات بنزین در داخل کشور به عنوان آسیب-پذیرترین نقطه در نظر می‌گیرد. مؤسسه بررسی امنیت جهانی آمریکا با ارائه گزارش مفصلی از روند مصرف انرژی ایران، سوخت را پاشنه آشیل دولت ذکر کرده است. ۹۹ درصد مصرف بنزین کشور در بخش حمل و نقل سبک صورت می‌گیرد و بخش حمل و نقل سنگین که در ارتباط با بخش صنعت است سهمی در این مصرف ندارد. (سیف، ۱۳۸۶: ۱۱) بنابراین با توجه به اینکه بیشتر بنزین مصرفی کشور در بخش حمل و نقل صورت می‌گیرد می‌توان با دوگانه سوز کردن خودروها و استفاده از گاز طبیعی به عنوان منبع سوخت از میزان مصرف بنزین در کشور کاسته و در نتیجه میزان واردات بنزین نیز کاهش می‌یابد. (کرباسی و قدیانی، ۱۳۸۸: ۱۴-۱۳) تغییر سوخت از بنزین به گاز طبیعی نه تنها بین ۳ تا ۴ میلیارد دلار ارز را به خاطر سود حاصل از عدم پرداخت یارانه واردات ذخیره می‌کند، بلکه باعث می‌شود، نفت مازاد بیشتری برای فروش در بازارهای جهان داشته باشیم. صرفه جویی روزانه به میزان ۹ میلیون گالن بنزین، توانایی

با صرفه‌تر می‌باشد. مخازن اصلی و بزرگ کشور اکنون یا نیمه عمر خود را پشت سر گذاشته و یا در حال سپری کردن آن هستند لذا در چند سال گذشته نرخ تولید نفت خام کشور شروع به کاهش کرده است و سالانه نزدیک به ۲۰۰ هزار بشکه در روز از ظرفیت تولید در اثر افت طبیعی از مخازن بزرگ کشور کاهش می‌یابد. تزریق گاز طبیعی یکی از راههای مؤثر جهت بازیافت نفت و افزایش تولید آن می‌باشد. تزریق گاز به میادین نفتی پیش از انقلاب با تزریق گاز به مخزن هفتگل شروع شد و تا ابتدای سال ۱۳۸۴ تعداد ۹ مخزن نفت تحت تزریق گاز قرار گرفته است. از سال ۱۳۸۴ نرخ تزریق گاز روند کاهشی داشته است و در سه سال اول برنامه چهارم توسعه این روند ادامه داشته است. در حالی که بر اساس مصوبه برنامه چهارم توسعه نرخ تزریق گاز باید افزایش می‌یافت و در سال ۱۳۸۸ به رقم ۱۹۲/۳ میلیون متر مکعب در روز برسد. (بهشتی، ۱۳۸۸: ۵-۴) میزان تزریق گاز طبیعی از ۱۷۲۸۵ میلیون متر مکعب در سال ۱۳۷۰ به ۲۶۶۶۲ میلیون متر مکعب در سال ۱۳۸۵ رسیده است. (شرکت ملی نفت ایران) با توجه به اینکه قیمت نفت، بیشتر از قیمت گاز طبیعی می‌باشد لذا تزریق گاز به میادین نفتی جهت افزایش بازیافت و تولید آن بازدهی بسیار مناسبی نسبت به صادرات گاز دارد و با این اقدام سهم بیشتری از نفت کشور صادر می‌شود و بر درآمد کشور افزوده می‌شود.

توسعه بخش گاز طبیعی در آنها روند مهاجرت آنها کاهش می‌یابد. این امر حتی در مهاجرت روستا به شهر در این استان‌ها نیز مشاهده شده است. احداث پالایشگاه گاز در بخش چوار شهرستان ایلام نمونه خوبی برای بررسی تأثیر گاز در روند توسعه و کاهش مهاجرت می‌باشد. در حالی که قبل از احداث پالایشگاه اهالی روستاهای بخش چوار دست به مهاجرت به مرکز استان می‌زدند و حتی تعدادی از روستاها خالی از سکنه شده بودند بعد از احداث این پالایشگاه نه تنها از مهاجرت آنها جلوگیری شده بلکه روند مهاجرت در بعضی روستاها معکوس شده است. علاوه بر این بخش چوار و روستاهای حوزه نفوذ آن توسعه پیدا کرده و از میزان بیکاری در این بخش کاسته شده است.

۶-۲-۵- افزایش بازیافت نفت

نفت منبع اصلی درآمد ایران می‌باشد و نقش مهمی را در اقتصاد ایران ایفاء کرده و می‌کند. نفت بنیان اقتصاد ایران را نهاده و قیمت آن در بازارهای جهانی در رشد و عدم رشد ایران تأثیر بسیار زیادی دارد. لذا غفلت کردن از نفت به استقلال اقتصادی و سیاسی ما لطمه‌ی زیادی خواهد زد. از زمان کشف نفت در سال ۱۹۰۸ در مسجد سلیمان تاکنون از منابع نفتی استخراج و بهره‌برداری شده است لذا میزان ذخایر میادین نفتی کشور کاهش یافته است و برای افزایش بازیافت آن از روشهای همچون تزریق سیالات (آب و گاز طبیعی)، حفر چاه‌های افقی و روشهای جدید استفاده می‌شود که در بین آنها تزریق گاز طبیعی از همه اقتصادی‌تر و

۷- نتیجه گیری

رویدادهای دهه نخست سده بیست و یکم در گستره مناسبات انرژی نمایانگر آن است که در عرصه مناسبات بین‌المللی، بازی ژئوپلیتیک انرژی روندی راهبردی می‌یابد. امروزه دارندگان منابع گازی از این امکان برخوردارند که هرگاه اراده کردند به تهدید کانونهای مصرف گاز پردازند و زنگ خطر را برای مصرف کنندگان بزرگ به صدا درآورند. در مناسبات ژئوپلیتیک قدرتهای جهانی، قدرتی توان اثرگذاری عمیق در منایات بین‌المللی را خواهد داشت که بر کانون‌های تولید و مسیر آنها چیرگی داشته باشد. ایران در مقام دارنده دومین منابع گازی جهان در مناسبات امنیتی مرتبط با حوزه انرژی، موقعیت بی‌همتایی دارد. با توجه به نیاز کشورهای جنوب خاوری آسیا به‌ویژه هند به گاز ایران می‌تواند جایگاه راهبردی در تأمین انرژی این کشور داشته باشد. گاز طبیعی با ویژگی‌های مثبت زیست محیطی و سازگاری آن، در قرن بیست و یکم اهمیت زیادی یافته است و میزان تقاضا و مصرف آن روز به روز در حال افزایش است. مصرف این انرژی در جهان از سال ۱۹۶۵ تا سال ۲۰۰۸ به میزان ۴/۶ برابر گشته است و به یکی از منابع اصلی انرژی جهان تبدیل گشته است. در این بین ایران با ۲۹/۶۱ تریلیون متر مکعب ذخایر گاز طبیعی، بعد از روسیه دومین کشور دارنده این منبع انرژی می‌باشد. موقعیت بی‌نظیر ژئوپلیتیکی ایران، این امکان را می‌دهد که به مرکز تجارت و توزیع منطقه تبدیل شود. محور شمال و جنوب ایران، محور تولید نفت و گاز و

محور شرق و غرب، محور مصرف است که مرکز آن، ایران، می‌تواند مرکز تجارت قرار بگیرد؛ لذا، مشارکت در شبکه‌ی خطوط لوله نفت و گاز به اشکال گوناگون می‌تواند نقش و سهم ایران را در بازار انرژی افزایش دهد. ایران امن‌ترین راه برای صدور نفت و گاز از دریای خزر به خاور دور است. بر این اساس می‌تواند بایستی امکان حضور در بازارهای صادراتی گاز طبیعی بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد تا ضمن گسترش و توسعه تعامل با کشورهای آسیایی و اروپایی و برخورداری از مزایای صادرات و موقعیت ژئوپلیتیکی کشور، تفاهم بین کشورهای عرضه و تقاضا کننده افزایش و بحرانهای منطقه‌ای نیز تعدیل و مرتفع شود. گاز طبیعی بالاترین نقش‌پذیری سیاسی را در میان تمام حامل‌های انرژی دارد چرا که هم با محیط سازگاری دارد و هم اینکه بیشتر آن از طریق خطوط لوله صادر می‌شود. این باعث می‌شود تا کشورهای وارد کننده به شدت به کشور صادر کننده، وابسته و در یک وضعیت فرودست قرار گیرند. روسیه با استفاده درست از این منبع توانسته است بسیاری از کشورهای جهان بویژه کشورهای اروپایی را به خود وابسته کند و به این ترتیب قدرت خود را افزایش داده است. اما ایران با وجود دارا بودن فراوان این منبع نه تنها نتوانسته با بهره‌گیری مناسب، کشورهای تقاضا کننده همسایه را در وضعیت فرودست قرار دهد، بلکه در نتیجه مصرف بی‌رویه و عدم استفاده صحیح، خود در وضعیت فرودست ترکمنستان قرار گرفته است. در واقع ما نتوانسته‌ایم از این موهبت طبیعی خود به نحو

مناسب استفاده کنیم چرا که فرهنگ و سیاست مناسب استفاده از آن را دارا نبوده‌ایم. این نشان می‌دهد که چالش‌های ایران در بخش گاز طبیعی به صورت بالفعل می‌باشند و ایران از این چالش‌ها زیان‌های زیادی دیده است. اما فرصت‌های ایران در بخش گاز طبیعی هنوز به صورت بالفعل در نیامده‌اند و برای بالفعل کردن این فرصت‌ها باید به مقابله با چالش‌ها و رفع آنها پرداخت. ایران باید با فرهنگ‌سازی درست، اجرای درست هدفمند کردن یارانه‌ها و استفاده از تکنولوژی‌های مناسب از میزان مصرف گاز خود بکاهد. در زمینه میدان‌های گازی مشترک ایران باید اولویت اصلی خود را از لحاظ سرمایه‌گذاری و بهره‌برداری به این میدان بدهد و با ایجاد شرکت‌های مشترک با کشورهای مقابل و بهره‌برداری و استخراج سریعتر از این میدان از غارت و چپاول منابع گاز کشور جلوگیری کرد. در زمینه صادرات گاز ایران باید اولویت اصلی خود را به بازار گاز اروپا بدهد چرا که دستیابی به این بازار نه تنها امنیت عرضه گاز را برای ما فراهم می‌آورد بلکه به افزایش و تقویت امنیت ملی ایران منجر می‌شود. در صورتی که امکان صادرات گاز برای کشورمان در شرایط فعلی وجود ندارد، لازم است تا با ذخیره‌سازی تولید گاز کشور، تزریق به میدان نفتی و تبدیل به فراورده‌های با ارزش افزوده بالاتر از ذخایر عظیم گاز خود کمال استفاده را ببریم.

بنابراین ایران در بخش گاز طبیعی با چالش‌های عمده‌ای مواجه است. شکاف بزرگ میان میزان مصرف داخلی و تولید مهمترین چالش اساسی ایران

در بخش گاز طبیعی می‌باشد. ایران با ۱۳۱/۷ میلیارد متر مکعب مصرف گاز طبیعی سومین مصرف کننده گاز جهان می‌باشد. این مقدار مصرف گاز باعث شده تا این کشور ناچاراً سالانه میزان زیادی گاز وارد کند. دومین چالش اساسی ایران میداین گازی مشترک می‌باشد. بیش از نیمی از ذخایر گاز ایران در این میداین قرار دارد که در زمینه برداشت گاز از آنها، کشورهای دیگر از ایران پیشی گرفته و با بهره‌برداری زودتر و بیشتر نه تنها از حجم ذخایر ایران کاسته می‌شود، بلکه روزانه میلیون‌ها دلار به ایران ضرر وارد می‌شود. تحریم‌های صورت گرفته از سوی آمریکا و مخالفت آن با توسعه صنعت گاز ایران از دیگر چالش‌ها می‌باشد. این تحریم‌ها مانع از سرمایه‌گذاری شرکت‌های خارجی در بازار گاز ایران شده و لذا توسعه بخش گاز طبیعی ایران در مقایسه با دیگر کشورهای دارنده گاز به کندی صورت می‌گیرد. دیگر چالش ایران در بخش گاز؛ میزان زیاد گازهای سوزانده شده می‌باشد و از این لحاظ ایران در مکان چهارم جهان قرار دارد. علاوه بر این ایران در بخش گاز طبیعی دارای فرصت‌های زیادی می‌باشد. گاز می‌تواند به عنوان محور توسعه ایران قرار گیرد و با صادرات و تبدیل آن به مواد با ارزش افزوده بالاتر توسعه اقتصادی ایران تسریع می‌گردد. از طرفی به عنوان سوخت اصلی صنایع پتروشیمی در ایران می‌باشد. انتقال گاز از طریق خط لوله و قراردادهای بلند مدت ایران، زمینه‌ساز افزایش روابط اقتصادی و سیاسی ایران با کشورهای دیگر می‌باشد و با دستیابی به مناطق آسیا و اروپا و

محیط بین‌المللی غیر رقابتی برای قدرتهای غیر هژمون ارزشمند است، از اینرو باید به تدوین دستورکاری مبتنی بر ملاحظات ژئوپلیتیک پردازد که پاسخگوی مشکلات و مطالبات ملی، منطقه‌ای و جهانی باشد و در این صورت می‌تواند منافع ملی‌اش را با بهره‌گیری از فرصتهای موجود تأمین کند و بر چالشهای موجود در بخش گاز طبیعی غلبه کرده و فرصتهای خود را بالفعل کند.

منابع

احمدوند؛ محمدرحیم و دیل؛ فرزانه. (۱۳۸۷). تحولات ژئوپلیتیک انرژی، با تأکید بر نقش گاز طبیعی، ماهنامه بررسی مسائل سیاستهای اقتصادی، ش ۸۳ و ۸۴، صص ۵-۱۸

اسرافیلی دیزجی، بهروز، (۱۳۸۸)، مخازن نفتی و گازی مشترک ایران با کشورهای همسایه، مجله شاهد جوان، شماره ۵۵، تهران، صص: ۲۰-۲۲.

بلاکسل، مارک، (۱۳۸۹)، جغرافیای سیاسی، ترجمه محمد رضا حافظ نیا و همکاران، نشر انتخاب، تهران، ۲۵۰.

بهشتی، طه، (۱۳۸۸)، تزریق گاز به مخازن نفتی کشور از حرف تا عمل، اقتصاد انرژی، شماره ۱۱۵، تهران، صص: ۶-۴.

پناهی نژاد، هدی، (۱۳۸۷)، پروژه دلفین: فرصت‌ها و چالش‌ها، تهران، فصلنامه بررسی‌های اقتصادی انرژی، موسسه مطالعات بین‌المللی انرژی، شماره ۱۰۱-۱۰۲، تهران.

تأمین گاز مورد نیاز آنها امنیت ملی ایران تقویت می‌گردد و هرگونه تحریم و یا تهدیدی با واکنش این کشورها مواجه خواهد شد. موقعیت جغرافیایی و استراتژیکی ایران به همراه منابع عظیم گاز اجازه به دست آوردن بازارهای گاز جهان را می‌دهد که این امر افزایش قدرت اقتصادی و سیاسی ایران را در پی خواهد داشت. با تزریق گاز به میادین نفتی نیز بر بازیافت و تولید نفت ایران افزوده می‌شود که این امر بازدهی اقتصادی بیشتری در زمان حال نسبت به صادرات گاز دارد. از طرفی با گازسوز کردن وسایل حمل و نقل از حجم بنزین وارداتی کشور که به عنوان پاشنه آشیل ایران از نظر غرب محسوب می‌شود، کاسته می‌شود. از این رو توسعه اقتصادی، بدست آوردن بازارهای گاز جهانی، افزایش امنیت و قدرت، توسعه مناطق محروم و کاهش وابستگی به بنزین وارداتی از فرصتهای ایران در بخش گاز طبیعی می‌باشد.

در یک جمع‌بندی می‌توان گفت که در صورت تدوین دستور کار ژئوپلیتیک، ایران می‌تواند اثرگذاری بالایی در مناسبات استراتژیک جهانی در حوزه انرژی داشته و ارزش برقراری مناسبات راهبردی را پیدا کند و تحت این شرایط دست کم باید به کاهش تنش با قدرت هژمون پردازد زیرا عملیاتی ساختن چنین راهبردهایی نیازمند تأمین منافع استراتژیک در رقابت با قدرت هژمون است. مشکلات و مسائل داخلی نیز به ایران اجازه نخواهد داد که به تداوم تنشها علاقه‌مند باشد. نکته قابل توجه این است که ایران صرفاً در

دهقانی، تورج، (۱۳۸۵)، مقایسه اقتصادی تزریق گاز طبیعی به میادین نفتی و صادرات آن، فصلنامه بررسی‌های اقتصاد انرژی، سال دوم، شماره ۷، تهران، صص: ۱۸-۳.

رام، منصوره، (۱۳۸۶)، بررسی موانع موجود در یافتن بازارهای مناسب برای صادرات گاز، فصلنامه بررسی‌های اقتصادی انرژی، شماره ۸، بهار، تهران، صص: ۱۱۱-۸۳.

رجایی، محمد رضا، (۱۳۸۶)، توسعه ایران با محوریت گاز، نشریه کارکنان صنعت نفت ایران، شماره ۸۶، تهران.

رحیمی، غلامعلی، (۱۳۸۶)، صنعت گاز ایران؛ وضعیت کنونی و چشم‌اندازها، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۲۴۲-۲۴۱، تهران.

زهرانی، مصطفی، (۱۳۸۷)، مبانی نظری تحریم‌های اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران: موانع و چالش‌های نفت ایران، فصلنامه بررسی مسائل اقتصاد انرژی، سال اول، شماره ۲، تابستان، تهران، صص: ۲۴-۴.

سلطانی، علیرضا، (۱۳۸۰)، گاز: محور توسعه اقتصادی و تجارت خارجی در خلیج فارس، دوازدهمین همایش بین‌المللی خلیج فارس، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، تهران.

سیف، اله مراد وهاشمیان اصفهانی، سید مسعود، (۱۳۸۶)، بررسی راهکارهای عملی حل بنزین در ایران، فصلنامه بررسی‌های اقتصاد انرژی، سال سوم، شماره ۹، تابستان، تهران، صص: ۳۳-۳.

پیشاهی‌فرد، زهرا، (۱۳۸۶). فرهنگ جغرافیای سیاسی، نشر انتخاب، تهران.

ترازنامه انرژی سال ۱۳۸۹، (۱۳۹۰)، تهران: وزارت نیرو، معاونت امور برق و انرژی.

ترکیه و دریای خزر، (۲۰۰۸)، مترجم مرضیه فاضل نیا، نشریه WGI، ژانویه. www.nigc.ir

تیشه یار، ماندانا، (۱۳۸۵)، مجموعه گزارش کشوری انرژی کویت، موسسه مطالعات بین‌المللی انرژی، تهران.

حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۸۵)، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، انتشارات پاپلی، مشهد، ۴۰۰.

حشمت‌زاده، محمدباقر، (۱۳۷۹)، ایران و نفت، جامعه‌شناسی سیاسی نفت در ایران (۷۵-۱۳۵۷)، انتشارات مرکز بازشناسی اسلام و ایران، تهران.

خلیلی عراقی، منصور و وطنی، علی و حاجی حیدری، آمنه و کسرائی، زینب، (۱۳۸۷)، بررسی اقتصادی تولید گاز طبیعی مایع شده (LNG)، فصلنامه مطالعات اقتصاد انرژی، سال پنجم، شماره ۱۹، تهران، ۵۰-۲۳.

داداشی، محمد علی، (۱۳۸۶)، براندازی نرم و کاربرد آن علیه جمهوری اسلامی ایران، پگاه، شماره ۲۲۴، تهران www.havzah.net.

دخانی، وحید، (۱۳۸۸)، اصلاح الگوی مصرف: انرژی در خدمت توسعه، نشریه اکتشاف و تولید، نشریه فنی تخصصی شرکت ملی نفت ایران، شماره ۵۷، تهران.

- مهدیان، حسین و ترکاشوند، جلال، (۱۳۸۹)، انرژی و امنیت ملی ایران، نشر انتخاب، تهران، ۲۶۰.
- موسوی، میرطیب، (۱۳۸۴)، مسائل سیاسی اقتصادی جهان نفت، نشر مردم سالاری، تهران.
- میرزاد، حمید و یوسفی، محمد، (۱۳۸۷)، تبدیل گاز طبیعی: فرصت‌ها و چالش‌ها، پژوهشگاه پلیمر و پتروشیمی ایران، دومین همایش تبدیل گاز طبیعی، تهران، ۱۲.
- نصری، قدیر، (۱۳۷۶)، نفت و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران.
- ویسی، هادی، (۱۳۸۵)، نقد ژئواکونومی قرن ۲۱ و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی: انتقال گاز ایران به هند)، استاد راهنما، دکتر عزت الله عزتی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- Bahamannia, Gh., (2006), Developing Gas Markets in Persian Gulf case study: Iran, 23 rd gas conference. Amsterdam.
- Bahgat, Gawat, (1999), "The Caspian Sea Geopolitical Game:Perspects for the New Millenium," OPEC Review, September,pp:197-208
- banks, Ferdinand, (2007), a long introduction to economic theory and natural gas.
- BP Statistical Review of world Energy, (2009), BP, London. -41
- BP Statistical Review of world Energy, (2011), BP, London. www.bp.com
- Chaudnary, shamila N, (2000), Iran to India natural gas pipeline: implications for conflict resolution & regionalism in India, Iran and Pakistan.2000.
- Cordesman, Anthony, (1999), Geopolitics and Energy in the Middle East, center of
- شرکت ملی نفت ایران، (۱۳۸۶)، مدیریت برنامه ریزی تلفیقی، تهران.
- صلاحی، اصفهانی، گیتی و مرسوس، نفیسه، (۱۳۸۴)، مبانی جغرافیای اقتصادی (۲)، انتشارات پیام‌نور، تهران.
- عملکرد وزارت نفت در دولت نهم از شهریور ۸۴ تا اسفند ۸۵ (۱۳۸۶)، اداره کل روابط عمومی وزارت نفت، تهران، ۸۷.
- کاشانی، جواد، (۱۳۸۷)، حقوق بین الملل و منابع مشترک نفت و گاز مرزی بین کشورها، فصلنامه بررسی مسائل اقتصاد انرژی، سال اول، شماره ۲، تهران، صص: ۷۰-۲۴.
- کرباسی، عبدالرضا و قدیانی، نعیمه، (۱۳۸۸)، گاز طبیعی و خودرو، صنعت خودرو، شماره ۱۳۵، تهران، صص: ۷۲-۶۶.
- کریمی‌پور، یدالله. (۱۳۸۹). ارزیابی ژئوپلیتیک بازارهای گاز طبیعی ایران، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، جلد ۱۶، ش ۱۹، دانشا خوارزمی تهران (تربیت معلم)، صص ۷-۲۵
- کوکبی، سامیه، (۱۳۸۵)، صنعت پتروشیمی، گذشته، حال و آینده، فصلنامه بررسی‌های اقتصاد انرژی، سال دوم، شماره ۷، تهران، صص: ۱۱۲-۹۳.
- ماهنامه اقتصاد ایران، (۱۳۸۶)، دی ماه، تهران.
- ماهنامه ندای گاز، (۱۳۸۶)، شماره ۴۰، مرداد، تهران.
- مجتهدزاده، پیروز، (۱۳۸۱)، جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی، انتشارات سمت، تهران.

- International Energy outlook 2007, (2007), Energy Information Administration, Office of Integrated Analysis and forecasting. U.S, Department of Energy.
- Jafe, Amym and Victor, David G, (2004), Geopolitics of Natural Gas, Ric University, may 2.
- Key world Energy Statistic, (2011) International Energy Statistic, International Energy Agency. www.eia.doe.gov
- Kiernan, peter, (2008), pipeline politics: Iran looks to send natural gas east, world politics review, may 28.
- power, Derek, (2006), who needs a gas cartel? www.fir.usu.ru
- weafer, chris ,(2009), as-opec - cooperation or confrontation?, Baltic rim economies.. www.tse.fi/pei
www.eia.doe.gov
www.nigc.ir
- strategic and international, Washington, DC. www.csis.org
- Country Analysis Briefs, (2010), IRAN. www.eia.doe.gov
- Country Analysis Briefs,(2009), IRAN. www.eia.doe.gov
- Cunningham, finan, (2010), Iran s natural gas riches: us knife to the heart of world energy. May. www.globalreserch.com
- Duncan, Robert Steven, (2009), Iran energy profile-oil and gas Giant, mars. www.zimbio.com
- Energy profile of Saudi Arabia, (2008), EIA, mar 31.
- Hartly, peter & Medlock, Kenneth B, (2005), the Baker in statute word gas model, mars. www.bakerinstitute.org
- Hollins, B & Tanahill & K A shanks & N Thomas, (2006), assessing the futer challenges of the Global gas market, 23Rd word Gas conference, Amsterdam.